

Røtter og vinger



Kortrapport fra prosjektet
«aksjonsforskning og bærekraft – folkehøgskolen for framtiden»

Innhold

Innhold	2
Sammendrag	3
Forord av Folkehøgskolene og Framtiden i våre hender	4
Hilsen fra kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen	5
Forord av Tora Aasland, leder av den norske UNESCO-kommisjonen	6
Mål og forventede resultater	7
Utdanning for bærekraftig utvikling	8
Aktiviteter i prosjektet	10
Pilotåret	11
Prosjektår 1	11
Prosjektår 2	11
Arbeidsmåter i prosjektet	11
Verdier og røtter – læring og vinger	12
Forsknings- og læringsprofilen for prosjektet	12
Refleksjonens betydning	13
Det forskende partnerskapet	15
Trender og resultater	15
Bærekraft i aktiviteter og drift på skolene	17
Ambisiøse intensjoner?	19
Bare slutten - på starten!	20
Læring som bæredygtig utvikling i de nordiske folkehøgskoler	21
Etterord	21
Deltakerskoler	22
Aktører i prosjektet	22
Litteraturliste	23

Sammendrag

Dette treårige forsknings- og utviklingsprosjektsamarbeidet mellom Folkehøgskolene og Framtiden i våre hender, med prof. Tom Tiller som vitenskapelig leder, er slutt. Men grunnideene- og tankene i prosjektet lever videre i de 45 skolene som har deltatt. De aller fleste skolene gir uttrykk for at bevisstheten rundt bærekraftsspørsmål har økt og at arbeidet vil fortsette etter prosjektets slutt.

Utdanning for bærekraftig utvikling er et sentralt begrep i skolen i dag, og prosjektet har vist at både elever og ansatte har tilegnet seg viktige kompetanser om, i og for en bærekraftig utvikling gjennom å delta i prosjektet.

Vi har lånt tittelen til denne kortrapporten fra et av den amerikanske forfatteren Hodding Carters kloke ord om at det er to varige gaver vi kan gi til våre barn, røtter og vinger. Den som viste oss veien til Carter denne gangen, er skolemannen og forfatteren Svein Helgesen, som redigerte den store antologien *Røtter og vinger* (2015) til minne om vår tidligere statsråd Jon Lilletun.

Her i kortrapporten tar vi med noen av de viktigste resultatene og konklusjonene i den forholdsvis omfangsrike sluttrapporten *Aksjonsforskning og bærekraft – folkehøgskolen for framtiden*. Det er vårt håp at miniutgaven kan inspirere leserne til også å gå dypere inn i rapporten som er bygget på. Dette for å kunne se både store linjer og små detaljer, den finføyte balansen mellom muligheter og barrierer, samt veien fra visjon og plan til prosess og resultat. I den store rapporten beskrives røttene til dette prosjektet forholdsvis grundig, samt vingene som kan bringe erfaringene over grensene til andre skoleslag og organisasjoner.

En av hovedkonklusjonene er at prosjektet har gjort en positiv forskjell for deltakerne ved at erfaringene har satt spor som vil vare. Medvirkningen i arbeidet har skapt økt bevissthet om bærekraftarbeidets betydning og påvirket holdninger på en god måte.

Mange gir uttrykk for at målene for bærekraftig utvikling korresponderer godt med folkehøgskolens dannelses mål, og at det derfor har vært rimelig greit å argumentere for bærekraftarbeidets plass i skolens totale virksomhet.

En annen konklusjon, som vi har valgt å framheve spesielt i denne rapporten, er at erfaringene i prosjektet har økt elevenes mot og vilje til å ta tak i miljøproblemer og samfunnsutfordringer i det nære, private området, så vel som delta i slikt arbeid lokalt og regionalt.

Vi tror det meste av erfaringene som er gjort kan overføres, og vi har allerede fornemmet at prosjektet har dannet ringer på vannet som spres på en positiv måte. Det er derfor med glede og forventning at vi presenterer kortversjonen av dette samarbeidsprosjektet mellom Folkehøgskolene og Framtiden i våre hender.

Rapportforfattere og medlemmer av prosjektgruppa:

Prof. Tom Tiller (*vitenskapelig leder for prosjektet*)

Brita Phuthi (*Folkehøgskolerådet*)

Astrid Bjerke (*Framtiden i våre hender*)

Kristine Lindberg (*Framtiden i våre hender*)

Marie Wiland (*Noregs Kristelige Folkehøgskolelag*)

Sindre Vinje (*Folkehøgskoleforbundet*)

Forord av Folkehøgskolene og Framtiden i våre hender

Vel tre år har gått siden Framtiden i våre hender kontaktet Folkehøgskolene med spørsmål om å inngå et samarbeid for å øke engasjementet for bærekraftig utvikling. I løpet av de tre årene har det skjedd en stor utvikling og 45 folkehøgskoler har deltatt i arbeidet for en bærekraftig og bedre verden.

Prosjektet har utviklet seg fra pilotåret hvor fire folkehøgskoler deltok, til oppstartsamlingene de kommende årene med nærmere 200 deltakere og over 40 folkehøgskoler representert. Vi tror at en av grunnene til at folkehøgskolene har engasjert seg så mye i prosjektet har vært koblingen mellom aksjonsforskning- og aksjonslæring og bærekraftig utvikling – to viktige temaer i skolen i dag: Hvordan få til læring som bidrar til økt kunnskap og forståelse, og som igjen motiverer til bærekraftige endringer for både natur og samfunn?

Unges egenutvikling, involvering og engasjement er avgjørende for å lykkes med å skape bærekraftige mennesker og samfunn som sikrer miljø, gode levekår og medbestemmelse for alle i årene framover – både lokalt og globalt. Rapporten viser at prosjektet har bidratt til myndiggjøring hos både elever og ansatte. Deltakere i prosjektet har opplevd å få til konkrete endringer og sett effekten av disse, noe som igjen har bidratt til å gi håp og tro på at hver enkelt kan være en del av løsningen.

Rapporten viser at den helhetlige forståelsen av begrepet bærekraftig utvikling og tilnærmingen til skolen har vært viktige suksessfaktorer. Ansatte fra ledelse, pedagogisk personale og praktisk personale har vært involvert, i tillegg til elever. Miljøledelse og prioriteringer ledelsen har gjort har også vært avgjørende for omfanget til prosjektet på hver enkelt skole.

Som ledere fra samarbeidsorganisasjonene må vi få rette en særlig takk til deltakerskolene som har gjort prosjektet mulig. Videre vil vi takke professor Tom Tiller, vitenskapelig leder for prosjektet, for hans ekspertise i aksjonsforskning- og aksjonslæring og evne til å begeistre og utfordre skolene. Uten prosjektgruppen, bestående av ansatte i folkehøgskoleorganisasjonene og Framtiden i våre hender, samt Tom Tiller, ville vi ikke hatt en framdrift i prosjektet. Prosjektgruppen har gjort en uvurderlig jobb med å veilede, støtte, og motivere deltakerskolene. De har også lagt ned utallige arbeidstimer i prosjektet, som har vært viktig for at vi har fått resultatene denne rapporten viser, og som vi ser på folkehøgskolene som har deltatt. Takk også til Bergesenstiftelsen og Sparebankstiftelsen DNB for troen på prosjektet og økonomisk støtte.

Vi har gjort svært viktige erfaringer i løpet av prosjektperioden, og mener at prosjektet har overføringsverdi, både pedagogisk og innholdsmessig, langt ut over folkehøgskoleverden. Erfaringene som fremkommer i rapporten bør være interessante også for den offentlige skolen og for Kunnskapsdepartementet.

Odd Arild Netland
Folkehøgskolerådet

Christoffer Ringnes Klyve
Framtiden i våre hender

Hilsen fra kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen

I år er det 30 år siden Brundtlandkommisjonens sluttrapport *Vår felles framtid* ble utgitt. Det var i denne rapporten at begrepet *bærekraftig utvikling* ble brukt for første gang. Hovedpoenget i rapporten var at verdenssamfunnet må sikre at behovene til de som lever i dag blir fylt, uten at det ødelegger for at fremtidige generasjoner skal få oppfylt sine. Dette høres ganske selvfølgelig ut dag, kanskje nettopp fordi denne rapporten på mange måter endret hvordan vi tenkte om miljøspørsmål. På Rio-konferansen i 1992 møttes et stort antall statsledere fra hele verden og utformet planen Agenda 21. Denne planen la grunnlaget for at bærekraftig utvikling ble satt på agendaen i begynnelsen 21. århundre. I år 2000 ble FNs 8 første Tusenårsmål vedtatt og ett av disse innebar å "sikre en miljømessig bærekraftig utvikling". Siden da har verden tatt store skritt fremover på dette området og mange av disse målene er helt eller delvis nådd. I 2015 vedtok derfor FN 17 nye bærekraftsmål.

Denne historien sier mye om hva vi kan få til hvis vi står sammen, og den sier noe om at vi ikke kan slutte å engasjere oss. Uten samfunnsengasjerte og aktive medborgere, engasjerte fagfolk, forskere og politikere på lokalt, nasjonalt og globalt nivå så ville vi ikke vært der vi er i dag. Vi er alle en del av problemet og derfor også en del av løsningen. For at morgendagens voksne skal kunne bidra til en bærekraftig utvikling trenger de kunnskap om temaet og ferdigheter som gjør det mulig å handle bærekraftig, men ikke minst er det viktig med verdier og holdninger som bidrar til at de opparbeider mot og vilje til å ta gode og ansvarlige valg.

Regjeringen har nå igangsatt en fornyelse av læreplanverket for grunnopplæringen. I fornyelsen har vi valgt å prioritere tre tverrfaglige tema som skal bidra til å se helhet og sammenheng på tvers av faggrenser. Temaene *Bærekraftig utvikling*, *Demokrati og medborgerskap* og *Folkehelse og livsmestring* er på hver sin måte tett knyttet til FNs nye bærekraftsmål. Temaene kjennetegnes av at ett fag alene ikke belyser disse samfunnsutfordringene tilstrekkelig. Bærekraftig utvikling innebærer at vi forstår at ting henger sammen og at hvert lille bidrag betyr noe i den stor sammenhengen.

Dette treårige forsknings- og utviklingsprosjektet *Aksjonsforskning og bærekraft* er et godt eksempel på et slikt samarbeid og engasjement, og jeg vil få takke Framtiden i våre hender, folkehøgskolene og prosjektgruppa for innsatsen. Dere har samarbeidet om et prosjekt som forener pedagogisk utforskning med et dagsaktuelt og viktig fremtidsrettet tema. Erfaringer og kunnskap fra dette prosjektet vil blant annet kunne være til god og nyttig inspirasjon for mange skoler i sitt arbeid med dette temaet.

Med hilsen



Torbjørn Røe Isaksen

Forord av leder av den norske UNESCO-kommisjonen

Tenke globalt – handle lokalt! Oppfordringen fra den første miljøoppvåkingen på 1970- og 80-tallet har fått ny aktualitet.

FN vedtok i 2015 de 17 bærekraftmålene som skal bringe jordkloden fredelig og levende videre. I den sammenheng er alle land utviklingsland: ja, de rike landene er kanskje de som må gjøre mest for å finne igjen den bærekraftige balansen.

I Norge har Folkehøgskolene og Framtiden i våre hender avsluttet et treårig forsknings- og utviklingsprosjekt hvor målet har vært å finne ut hva som faktisk kan gjøres lokalt – og å vise eksempler på hvordan det kan gjøres, gjennom aksjonsforskning og aksjonslæring.

Sluttrapporten foreligger her, professor Tom Tiller har vært vitenskapelig leder, og 45 av våre folkehøgskoler har deltatt. Det er over halvparten av alle folkehøgskoler i Norge, så det lover godt. Skolene sier selv at bevisstheten rundt bærekraftsspørsmål har økt, og at arbeidet vil fortsette etter prosjektets slutt. Kanskje vil den nye metoden «Gjort – Lært – Lurt» være den fornyelsen som «Tenke globalt – handle lokalt» trenger!

Folkehøgskolene har fortjent at vi heier på dem! Og ikke bare heie og la oss inspirere av engasjementet, men selv være deltakere med mot, kunnskap og vilje til å nå bærekraftige resultater.

Som leder av den norske UNESCO-kommisjonen er jeg stolt over UNESCO's sentrale rolle i arbeidet med å gjøre bærekraftsmålene om til praktiske handlinger. Det handler om å kunne se ikke bare utdanning, men også utdanningens innhold, å kunne se sammenhengen mellom kultur og velferdsutvikling, å kunne se sammenhengen mellom likestilling, helse og utdanning, å kunne se sammenhengen mellom forbruk og fattigdom og å kunne se sammenhengen mellom rettferdighet og fordeling. Vi er i full gang med å utvikle indikatorer og verktøy for å få dette til i alle land – inspirert av det 17. målet om partnerskap og samarbeid for å nå målene.

De mest utålmodige vil si at vi ikke har kommet så langt. Men jeg er overbevist både om at denne utålmodigheten er bra og må vedvare, og at bevisstheten og kunnskapsnivået er høyere nå enn før. Men motkreftene er fremdeles sterke, og skeptikerne er bedre organisert og mer synlige – både faglig og politisk.

Nettopp derfor er dette forsknings- og utviklingsprosjektet så viktig. Og kanskje er folkehøgskolene nettopp den type skoler som kan gå foran i disse krevende, men givende læringsprosessene.

Jeg takker alle som har deltatt, alle som har gitt tanken kveik og mot, og bidratt til å produsere en spennende rapport. Vi trenger prosjektets motivasjon og inspirasjon til å fortsette!

Tora Aasland

Leder av den norske UNESCO-kommisjonen

Mål og forventede resultater

Prosjektet *Aksjonsforskning og bærekraft – folkehøgskolen for framtiden* har vært et 3-årig samarbeidsprosjekt mellom Framtiden i våre hender og Folkehøgskolene ved Folkehøgskolerådet.

Prosjektet ble tildelt midler fra Bergesenstiftelsen og Sparebankstiftelsen, og en styringsgruppe og prosjektgruppe for arbeidet ble nedsatt, med representanter fra Framtiden i våre hender og Folkehøgskoleorganisasjonene. Prof. Tom Tiller ble vitenskapelig leder for prosjektet.

Det første året, skoleåret 2014/15, var en pilot der vi sammen med fire utvalgte folkehøgskoler arbeidet for å etablere prosjektet, samt avdekke mulige suksesskriterier og barrierer som ville være nyttig å vite om før vi lanserte prosjektet nasjonalt. Det er laget en egen pilotrapport fra dette året.

Etter pilotåret inviterte vi alle landets skoler til å bli med i prosjektet. I løpet av skoleårene 2015/16 og 2016/17 har 45 av landets 80 folkehøgskoler deltatt i prosjektet.

Prosjektet forener en betydelig pedagogisk fornyelse med et dagsaktuelt og fremtidsrettet tema: Medvirkning til og utvikling av bærekraftige samfunn.

Gjennom de tre årene med prosjektet har vi jobbet målrettet for å frambringe resultater innen følgende tre hovedmål:

- 1. Bærekraft skal være en integrert del av undervisning og aktiviteter – på alle landets folkehøgskoler.**
- 2. Styrke og videreutvikle miljøledelse i folkehøgskolens drift og husholdning.**
- 3. Utvikle kunnskap om hvilke pedagogiske prosesser som best fremmer engasjement og læring for bærekraftig utvikling, med særlig vekt på aksjonsforskning og aksjonslæring.**

Den røde tråden i prosjektet har vært aksjonsforskning og aksjonslæring, som en integrert del av undervisningsprogrammet. Den tematiske rammen er bærekraftig utvikling, som har dannet selve kjernen og innholdet for undervisningsopplegg. Prosjektets helhetlige tilnærming involverer skolens ledelse, lærere, praktisk personale og ikke minst elevene, og gjør dette til en kollektiv innsats.

Vårt mål har hele tiden vært at folkehøgskolen blir en skole som tar reelle bærekraftige grep, som gjenspeiles i undervisning, på internatet hvor elevene bor og i selve driften av skolene. Elevene skal, uansett linjevalg, inviteres til å utforske hvilke handlinger og løsninger som bringer oss nærmere en rettferdig klode i økologisk balanse. Utgangspunktet er elevenes egne interesser og problemstillinger.

I følge elevene har prosjektet bidratt til å tenne gnisten og interessen for omverdenen, og skapt en tro på at de kan være en del av løsningen – og ikke problemet. Elevene gir tydelige tilbakemeldinger om at prosjektet har økt deres bevisstgjøring og opplevelse av mestring, og inspirert dem til videre systematisk og langsiktig arbeid med bærekraftsspørsmål.

Prosjektet peker på mulige utviklingsveier for undervisning og elevmedvirkning som har relevans også utover den utviklingsorienterte folkehøgskolen. En av grunnene til den gode oppslutningen for prosjektet anser vi å være nettopp dette, samt at prosjektet er fremtidsrettet innenfor rammene av den norske utdanningspolitiske agendaen.

Utdanning for bærekraftig utvikling

Prosjektet har hatt som mål at bærekraftig utvikling blir en integrert del i undervisning og aktiviteter i folkehøgskolen. Prosjektet skal også utvikle kunnskap om hvilke pedagogiske prosesser som best fremmer engasjement og læring for bærekraft utvikling. Disse målsettingene har sterke koblinger til begrepet *utdanning for bærekraftig utvikling*, som først ble brukt internasjonalt i handlingsplanen *Agenda 21* i 1992. Utdanning for bærekraftig utvikling, eller UBU, fikk i 2005 et eget tiår av FN, og satsingen på UBU videreføres nå gjennom FNs bærekraftsmål 4.7. I Norge kom det i stortingsmelding 28 (2015-16) føringer på hvordan UBU skal ivaretas i skolen når nye læreplaner og kompetansemål skal settes.

I Folkehøgskoleloven står det at «folkehøgskolenes formål er å fremme allmenndanning og folkeopplysning» (Folkehøgskoleloven § 1). I tråd med dette har prosjektet lagt vekt på behovet for utdanning og dannelse som gir kunnskapsrike, reflekterte, kritiske, demokratiske og handledyktige elever. UBU forsøker å svare på hvilken kompetanse unge trenger for å imøtekomme dagens og fremtidens utfordringer og muligheter, for å sikre en mest mulig bærekraftig utvikling lokalt, nasjonalt og globalt. Vi er overbevist om at for å bidra til dette trengs det mennesker som har et ønske om bærekraftig endring, og et engasjement som motiverer til å prøve ut nye løsninger for å få til disse endringene. Da må kreative, nyskapende, og artige metoder tas i bruk. Som Albert Einstein skal ha sagt: «We cannot solve our problems with the same thinking we used when we created them.»

Mange elever har pekt på at prosjektet har vært spennende og interessant fordi begrepet bærekraftig utvikling inviterer til mange ulike innganger – i forhold til det sosiale; det mellommenneskelige, det økonomiske; ressursfordeling og forbruksproblematikk, og det miljømessige; CO₂-utslipp og klima. Bærekraftig utvikling handler nettopp om å se helheten, finne det som engasjerer oss, og søke etter bedre og mer bærekraftige veier. Her er det også spennende å forholde seg til både lokale, nasjonale og globale nivåer.

Denne helhetlige tenkningen er nøkkelen til en bærekraftig utvikling – både alle de tre dimensjonene i bærekraftig utvikling, og at det involverer oss alle. Dette har vært en viktig grunnstein i prosjektet hvor hver skole meldte på en skoleleder, en lærer, en fra praktisk personale og en til to elever til de to nasjonale samlingene prosjektgruppen arrangerte i løpet av prosjektperioden. Det hjelper lite om elevene sier at de vil ha mer vegetarkost og kortreist mat om ikke kjøkkenet er med og samarbeider om dette.

En annen viktig side ved UBU er den store didaktiske utfordringen med å formidle alvoret i problemet uten å skape avmakt og motløshet. I UBU trengs derfor både hodet, hjertet og hånden – kunnskap og forståelse, empati og engasjement, og handlingskompetanse (Grimsgaard og Klein 2017). Mange folkehøgskolelærere har trukket fram at elevene raskt ønsker å komme i gang med handling når noe skal endres på. Da er de også mer klar for refleksjon rundt tiltakene de satte i gang etter å ha prøvd dem ut.

Følelsen av å ha fått til noe gir et engasjement, en tro på seg selv og på at endring er mulig. Professor Tore Linné Eriksen har uttalt at «hvis man får kunnskap uten handlingsalternativer så blir kunnskap ikke makt, men avmakt» (Eriksen 2012). Myndiggjøring (empowerment) og det å oppleve seg selv som en del av løsningen har vært sentralt i prosjektet. For å bryte ned avmakt og håpløshet, og styrke motivasjonen og engasjement hos deltakerne, har prosjektgruppa bevisst valgt en positiv inngang til bærekraftig utvikling. Når en skole beskjedent har formidlet tiltak de allerede gjør som støtter en bærekraftig utvikling, har prosjektgruppa skrytt av engasjementet og oppfordret skolene til å være stolte og vise frem det de gjør og har fått til.

Noen elever har brukt ordet «frihet» for å beskrive hvordan det kjennes å ha kompetanse til å bidra til bærekraftige endringer. De opplever seg ikke fastlåst i systemer som begrenser og gjør det vanskelig å velge gode løsninger, men har fått både kunnskap og ferdigheter – og ikke minst troen på at også de kan bidra. Som noen elever sa på den avsluttende samlingen i prosjektet: «Vi er lys som dere har tent i oss. Og vi forsetter videre å lyse på våre veier».

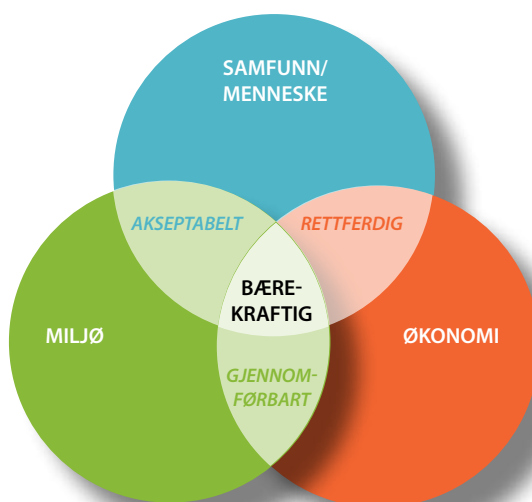
I følge Stoknes (2015) er det fem faktorer som er viktige for å øke engasjementet for en bærekraftig utvikling: det bør være sosialt og lokalt, enkelt, støttende rammer (vektlegge hva man får, ikke hva man mister), historiefortellinger som fremmer en bærekraftig utvikling, og signaler og tall som viser at vi blir mer bærekraftig år for år. Flere av disse faktorene har vært viktig i prosjektet. Deltakerne har fått fortelle andre skoler om hva man har fått til på egen skole når de har deltatt på regionale samlinger, og eksempler på resultater fra prosjektet har blitt trukket fram på ulike folkehøgskolearrangement. Flere prosjektskoler har brukt morgensamling eller andre felles forum til å dele hva aksjonsforskningsgruppa har fått til på egen skole, og i Gjort-Lært-Lurt-notatene har skolene også måtte synliggjøre arbeidet sitt.

Videre har lokal forankring og at det har vært sosialt å delta i prosjektet vært viktig – her er det mulig å se endringene og å påvirke egen skole og lokalsamfunn. Prosjektgruppen har også bygd støttende rammer og snakket med store bokstaver om alt det vi får igjen av å ta bærekraftige valg – ikke det vi mister, f.eks. ved å spise mindre kjøtt og mer grønt. «Nudging» er også et ord som etter hvert har blitt hyppig brukt – altså et vennlig dytt i en bærekraftig retning. Eksempler på dette er elever som har dekorert lysbrytere for å oppfordre og oppmuntre medelever og ansatte til å slå av lyset når de går ut fra et rom. Dette har vært enkle tiltak som gjør det lett å skru av lyset. I utforming av disse kunstverkene har elevene også fått bruke både humor og kreativitet.

Ansatte, og særlig ledelsen, har hatt mye fokus på historiefortelling: Hva er allmenndanning og folkeopplysning i dag?

Hvilken plass har bærekraftig utvikling i folkehøgskolen i dag og hvilken plass skal det ha i framtiden? Hvilke verdier er byggesteinene og grunnmuren hos prosjektskolene, og hvordan formidles disse til elevene? Miljøledelse handler om å ta bærekraftige valg, og da er historien hver skole forteller om seg selv sentral.

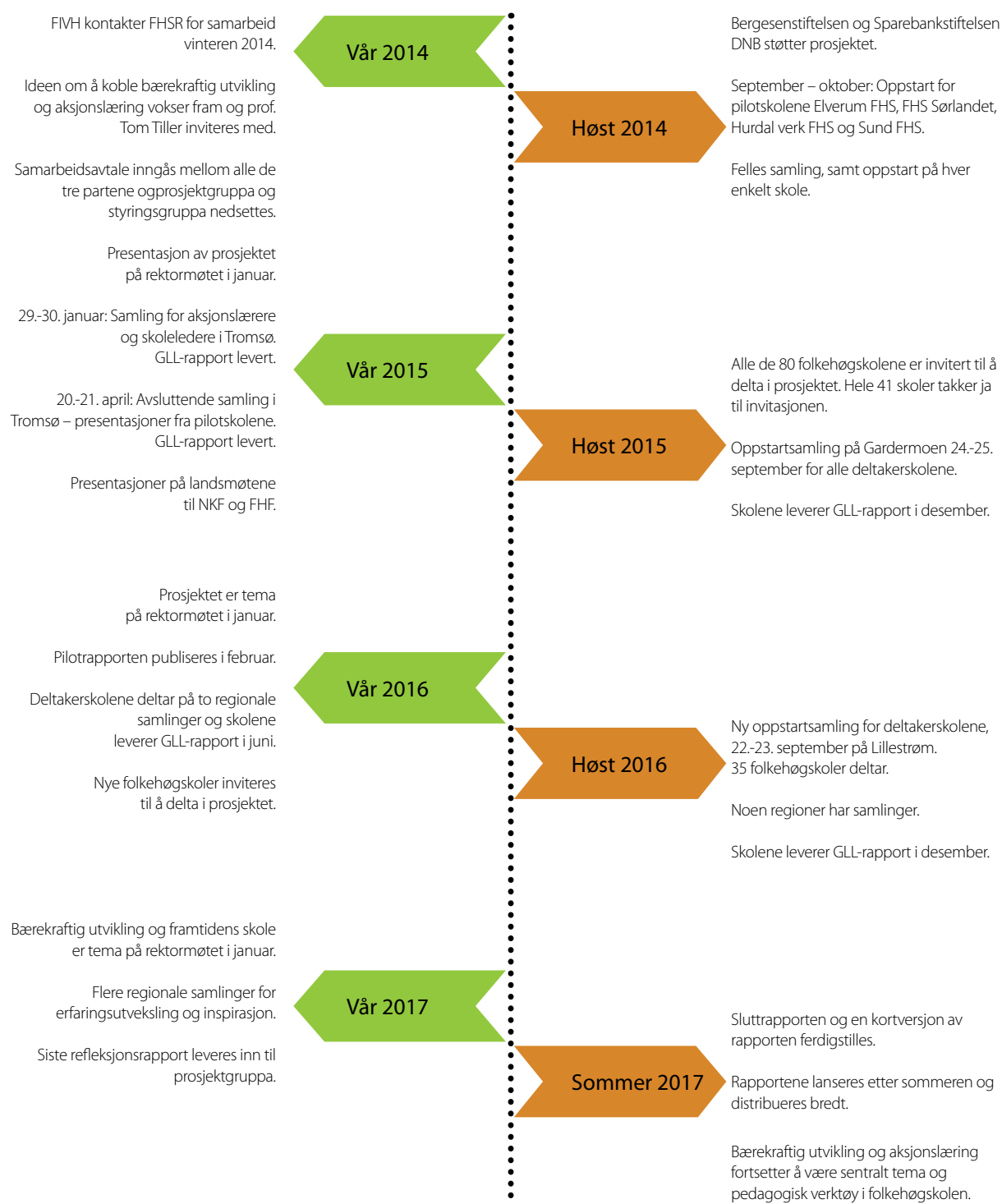
En av verdens mest respekterte ledere har sagt at «utdanning er det viktigste våpenet vi har til å forandre verden» (Nelson Mandela). Prosjektet *Aksjonsforskning og bærekraft – folkehøgskolen for framtiden* viser hvor viktig det er at utdanningsinstitusjoner tar UBU på alvor og implementerer denne tenkningen inn i hele skolens virksomhet. Denne rapporten viser mange lys som har blitt tent i løpet av prosjektet og hvordan utdanning for bærekraftig utvikling er mulig om premissene er lagt til rette.



Aktiviteter i prosjektet

I løpet av de tre prosjektårene har prosjektgruppen arrangert flere møter for deltakerskolene, både nasjonale, regionale, og lokale samlinger. Disse har vært viktige for å gi deltakerne informasjon og kunnskap om prosjektet, aksjonsforskning- og aksjonslæring og bærekraftig utvikling. Ikke minst har møtene

vært viktige for samtaler og veiledning, både med elever og ansatte, og for utveksling av erfaringer, tips og råd. Under er en oversikt over de viktigste aktivitetene i prosjektet i løpet av de tre årene. GLL står for Gjort – Lært – Lurt.



Arbeidsmåter i prosjektet

I løpet av prosjektet har prosjektgruppen produsert en rekke ressurser for skolene: Videoer med Tom Tiller, ressurser til forarbeidsukene før skoleårets start, et større ressurshefte, digitale plattformer for deling av materiale (både tekst og bilder) og pilotrapport fra første år i prosjektet.

Akkurat som prosjektet har utviklet seg på hver enkelt deltakerskole, har prosjektgruppen også gjort justeringer underveis i kommunikasjon og tilnærming til skolene. En gjennomgang av arbeidsmåtene under, viser hvordan dette har utviklet seg i løpet av disse tre årene.

Pilotåret

Hovedfokus: Utprøving av ulike arbeidsmetoder, gjøre erfaringer, undervise mye i aksjonsforskning og bærekraftig utvikling, være tett på pilot skolene – både elever og ansatte. Informere og rekruttere deltakerskoler.

- Samlinger med bred representasjon fra personalgruppa ved de fire pilot skolene helt i starten i Oslo, midtveis i Tromsø og avslutning med elevgruppen i Tromsø i april.
- Besøk på alle skoler ved oppstart og avslutning av pilotåret med møte med hele elevgruppa og representanter fra personalet/ hele personalet.
- Ett eller flere besøk underveis i året med møte med aksjonsforskerlærer og aksjonsforskerelvene.
- Innspill til organisering av prosjektår fra tre utvalgte skoler som ikke var pilot skoler i april 2015. Her kom det inn viktige bidrag til struktur og gjennomføring.
- Invitasjon til alle folkehøgskolene.
- Presentasjoner av prosjektet på landsmøtene for Folkehøgskoleforbundet og Noregs Kristelige Folkehøgskolelag i juni 2015.

Prosjektår 1

Hovedfokus: Utvikle ressurser og tilby støtte, utvikle en struktur og modell for oppfølging uten å besøke alle skoler.

- Utvikle ressurser; ressurshefte, filmer, PowerPoint-presentasjoner og lignende til skolene.
- Oppstartsamling med deltakere fra alle skoler satt sammen av representanter fra hele personalgruppa og en elevrepresentant.
- Tilbud om unge forelesere fra Framtiden i våre hender eller annen kompetanse fra Framtiden i våre hender og Folkehøgskolekontoret.
- Ferdigstille pilotrapporten og gjøre den tilgjengelig.
- Workshop på høsten i Oslo.

- To regionale samlinger for alle skoler våren 2016 med deltakelse og bidrag fra en eller to i prosjektgruppa på alle samlinger.
- Erfaringssamling med noen deltakerskoler 8. mars med innspill til prosjektår 2.
- Invitasjon til de skoler som ikke deltok første året.
- Innhenting av GLLer i to runder, høst og vår.

Prosjektår 2

Hovedfokus: Prøve å nå ut bredere geografisk med workshops i større deler av landet, trappe noe ned på arbeidet mot de ordinære regionale samlinger. Overlate mer til skolene i forhold til framdrift og organisering.

- Oppstartsamling med deltakere fra alle skoler satt sammen av representanter fra hele personalgruppa og to elevrepresentanter.
- Tilbud om unge forelesere fra Framtiden i våre hender eller annen kompetanse fra Framtiden i våre hender og Folkehøgskolekontoret.
- Tilbud om å delta på workshop om høsten i Oslo, Bergen og Trondheim.
- En eller to regionale samlinger for alle skoler med deltakelse og bidrag fra prosjektgruppa på en av samlingene ved meldt behov.
- Innhenting av GLLer i to runder, høst og vår.
- Tilbud til alle skoler om å delta på avslutningssamling på Rønningen folkehøgskole.



Verdier og røtter – læring og vinger

Å styre planlagte aktiviteter med solid feste i verdiene er et av Folkehøgskolens varemerker. Det samme gjelder for Framtiden i våre hender. Det er verdiene som danner virksomhetens røtter, og som gir trygghet og konsistens i handling.

Dannelse er en av disse grunnverdiene, der det overordnede målet er å ha hele mennesket i siktet, slik at de unike evnene og ferdighetene kan vokse og gro dette skoleåret. Verdirøttene til disse to organisasjonene har mye til felles, noe som bidrar til å forklare at planleggingen gikk så fort, og at prosjektideene fikk et spennende praksisgrunnlag under føttene på forholdsvis kort tid.

Læring og forskning er arbeidets vinger. Disse vingene har flere funksjoner. De skal ta oss med opp i høyden, så vi bedre kan se sammenhenger og linjer i det vi holder på med. De skal, gjennom distansering, skjerpe vår tanke og bevissthet, gi innsyn og oppklaring, og disse vingene skal vokse seg sterkere og sterkere gjennom kontinuerlig læring og utvikling. Den som sier at hun eller han er ferdig utlært, er nok ikke det, men kanskje heller ferdig, i dobbelt forstand av ordet.

Læring er ingen «quick fix». Dette har vi til fulle fått erfare på nytt og på nytt i dette prosjektet. Det tar tid å utvikle, forsterke eller endre eksisterende holdninger og kunnskaper. Det kreves krafttak for å bryte etablerte grenser og pløye opp ny mark.

Innovasjonsarbeid, som også dette prosjektet er, fordrer at flere går i bresjen og finner gode grenseoverganger mellom det som allerede er, og det man ønsker det skal bli til. I refleksjonene over arbeidet ved skolene har vi blitt påminnet om at denne type fornyelsesarbeid ikke er et enpersonsverk, men avhengig av at alle parter drar i samme retning. For å bruke skoleforskerens Michael Fullans ord (2014), er et slikt prosjekt helt avhengig av

at vi får til å mobilisere den kollektive kapasiteten på skolene, og mellom skolene og prosjekt- og styringsgruppen.

Det ligger i sakens natur at her kreves handling, og at det må iles langsomt. Man har det travelt med å realisere bærekraftsmålene. Det står om klodens helse og overlevelse. Det er dypt alvorlige anliggender som man skal yte sin skjerv til gjennom det planlagte arbeidet. Men samtidig må utviklingen sikres trinn for trinn, og forskningens bidrag skal her både være utviklingsorientert og dokumenterende.

Forsknings- og læringsprofilen for prosjektet

Forskning er mange ting, og her falt valget på aksjonsforskning, et paradigme som også har handlingens dimensjoner i seg. Hva er så aksjonsforskningens særpreg, og hvordan skiller dette paradigmet seg fra mer konvensjonell forskning? Og viktigst av alt i denne sammenhengen: Hvorfor tror vi at aksjonsforskning er så godt egnet for å realisere målene i dette prosjektet

Aksjonsforskning definerer vi her som et helhetlig forskningsopplegg av konstruktiv karakter, hvor forskeren aktivt deltar i forandrende inngrep i det studerte feltet. Mer treffende enn «flua på veggen», som surrer rundt i feltet, vil være uttrykket "den sokratiske klegg" (Kalleberg 1992). Det lille vennlige sticket eller bittet, i form av et treffende spørsmål eller en viktig kommentar, får aktører og systemer til å røre på seg. Og når mennesker eller sosiale ordninger flytter på seg, åpnes mulighetene for forskeren for å fordype sin innsikt og forståelse. Forskende mennesker undrer seg over tingenes tilstand. De stiller mange nye spørsmål som krever gode svar. Av og til er det slik at man må gjøre noe for å finne svarene. Bærekraftsmålene krever aktiv handling av oss. De realiseres ikke godt uten at folk flest tar tak i sin egen hverdag. Når undring, nysgjerrighet, granskning og aktiv, målrettet, villet handling knyttes tett sammen dannes konturene av aksjonsforskning.





Endringshjulet med eksempel på hvordan elever har gått fram i prosjekt om mobilbruk.

I aksjonsforskning er det legitimt at forskeren påvirker arbeidet som man forsker på. Dette forskningsparadigmet er også viktig i arbeidet med å bygge kollektiv kapasitet og kompetanse. Samarbeid og forpliktende fellesskap har vært viktige ord i dette prosjektet. Vi har tro på at forandringskraft- og kapasitet må bygges kollektivt, og at kompetanseutviklingen skjer best når den knyttes til praksis på den enkelte arbeidsplassen. Men forpliktende fellesskap betyr ikke at alle parter skal gjøre det samme, eller at de har de samme forutsetninger til å gjøre det samme. Læreren vil fortsatt være den største ekspertten på det å være lærer, mens forskeren har sin ekspertise knyttet til det å være forsker. Det er likevel flere ting som er felles i et slikt samarbeid om å utvikle en lærende folkehøgskole: En systematisk, forskende tilnærming til virksomhetene som studeres og utvikles er felles for begge. Partene har gjensidig respekt for hverandres kompetanser. Man har felles fokus og tilnærmet felles problemstilling. Partene erkjenner at begge har noe å lære av hverandre og at det er godt håp om positive synergieffekter av samarbeidet.

Refleksjonens betydning

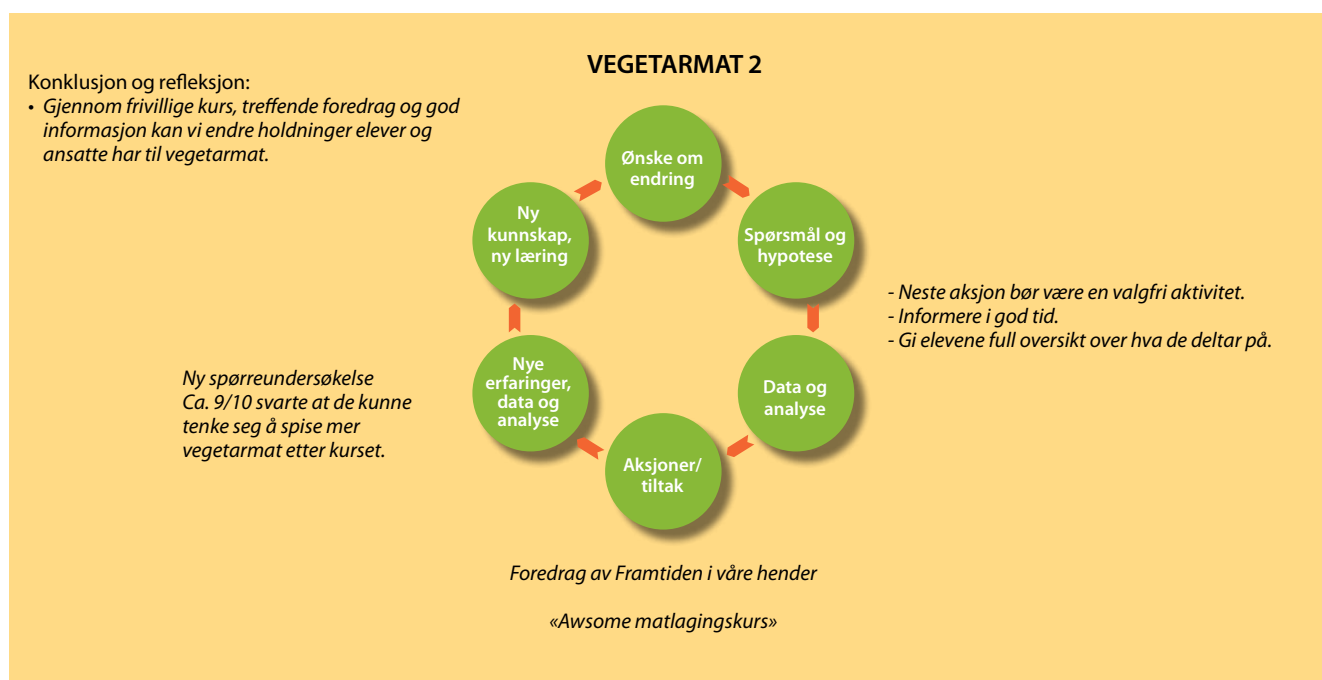
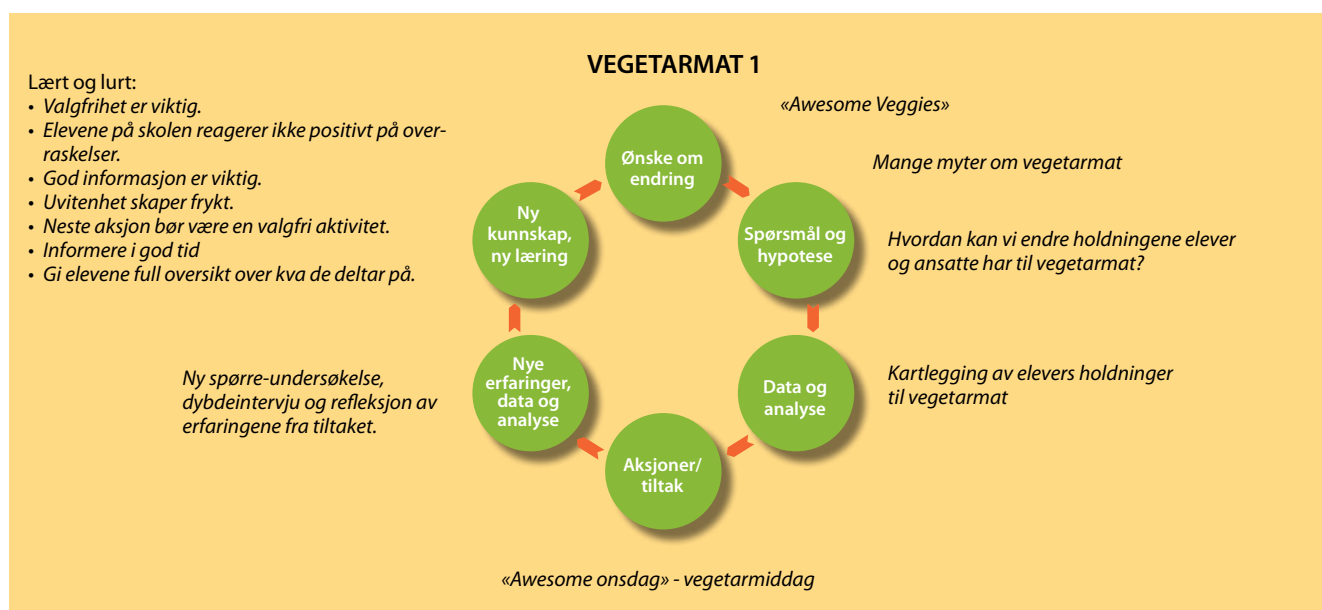
Ett av delmålene i prosjektet handler om å øke læringspotensialet ved den enkelte folkehøgskole. Vi tror at bærekrafttankene bæres best på den gode læringens vinger. Vi vet at folkehøgskolene er i frontlinjen for lærende organisasjoner, men når også skolene selv mener de kan bli enda flinkere til å lære seg å lære, kom læringsaspektet langt fram i rekken av prioriterte tiltak i prosjektet.

Vi vet at refleksjon er gull verdt for læring. Uten den refleksive dimensjonen vil vi kunne fare mye rundt omkring, og dernest erfare, men erfaringen blir ikke konvertert og komprimert til læring uten den kraftfulle refleksjonen, der spørsmål som hvorfor, hva og hvordan har en sentral plass. Den reflekterte praktiker undrer seg over, gransker saken og søker etter hvorfor det skjer akkurat slik. Slike praktiker nøyer seg ikke med å uttrykke seg i termer som "jeg aner, jeg synes, jeg føler", men ønsker å øke sine kunnskaper om fenomenet gjennom å spane på det man aner.

Den reflekterte praktiker ønsker å si "jeg vet" eller «jeg vet litt mer nå etter å ha undersøkt».

Kritisk refleksjon må ha sentral plass i et prosjekt som preges av å realisere store og viktige samfunnsverdier. Hvis den kritiske refleksjonen er fraværende eller svak, kan også verdiaspektet bli forsømt eller glemt. I mange organisasjoner vil det kreve en

betydelig kulturendring å øke den kritiske refleksjonen blant ledere og personale. Fra starten av var vi sterke i troen på at folkehøgskolen både hadde kraft og kompetanse til å garantere for den kritiske refleksjonens plass i dette arbeidet. Erfaringene og resultatene ved prosjektslutt viste at troen korresponderte godt med virkeligheten.



Endringshjulet i to runder. Elever i dette prosjektet har hatt ønske om å endre medelevers holdninger til vegetarmat. De testet ut ulike metoder for å finne ut hvordan de best kunne oppnå ønsket resultat. Refleksjon og evaluering av metoder var avgjørende for resultatene elevene fikk.

Det forskende partnerskapet

I dette prosjektet har mange, for ikke å si alle deltakerne, forsket i sin egen praksis. De rapportene arbeidsgruppens medlemmer har fått fra de 45 skolene, er derfor ikke de vanlige informative og refererende rapportene. Gjennom en særegen metode som forskere i prosjektet har utviklet, GLL (Gjort, Lært, Lurt), har vi fått rapporter fra skolene i flere runder. Her har aktørene på skolene skilt ut i egne kategorier det de har gjort, lært og det som er lurt å gjøre videre. Dette har avkrevd skolene mye arbeid og mange møter, der de har diskutert seg fram til hva de skal skrive i de tre ulike rubrikkene. Vi ser av rapportene at mange skoler mener at denne aktiviteten har styrket skolens kultur for refleksjon og analyse, og en mer systematisk tenkning rundt framtidige gode handlingsvalg.

Hverdagsforskning for elever og praktikere er et relativt nytt og ukjent sosialt fenomen, både som begrep og som virksomhet. Vi er vant med at forskning knyttes til skolerte forskere, som har lang utdanning og praksis for denne type samfunnsvirksomhet. Lærere skal undervise – forskere skal forske. Og elever skal konsentrere seg om å lære det skolen tilbyr. Dette er stereotypiene. Og videre: Forskere skal forske *på* skolen, på avstand og uten å berøre sitt forskningsfelt med hånd eller ånd. Ingen personlige meninger og forslag har plass i denne forskningen. Aktørene kalles her forskningsobjekter. De er ikke subjekter eller personer. Slike oppfatninger og holdninger har voldt en del problemer i prosjektet, men ikke større enn at vi har klart å løse disse på en bra måte.

Det kan godt hende at mange har større tro på tellinger av tall enn fortellinger fra levende mennesker som nyanterer hvordan situasjonene er, selv om selveste Albert Einstein har sagt at det som ikke kan telles, likevel kan fortelles. Det viser seg også i praktisk forskning at mye av det som virkelig teller her i livet, er vanskelig å få inn som tall i tabeller og rubrikker, men lettere å få sagt noe klokt om gjennom menneskers fortellinger. Vi mener at både tellinger og fortellinger skal ha sin plass i dette prosjektet.

Prosjektet krevde forholdsvis mye rapportering fra skolene. Vi fant det derfor viktig å unngå merbelastning i form av omfattende krav til å få inn forskningsdata, og forsøkte å finne metodiske veier som kunne sikre gode data på en måte som belastet skolene så lite som mulig, og på en måte som deltakerne fant nyttige også for sitt eget arbeid i prosjektet og på skolen ellers. Etter hvert som arbeidet i prosjektet skred framover, ble vi mer og mer oppmerksomme på forskningsverdien i de forholdsvis små møtene med skolens aktører, og la inn planer for syste-

matisk datainnhenting, der vi møtte skolene på egen arena så vel som «på tvers av områdene», der flere skoler møttes. Disse dataene, fra fysiske møter så vel som «on-line-møter» (videokonferanser, skype-møter, etc.) forsøkte vi å ta vare på ved å gjøre lydopptak, ta notater på stedet eller notere i etterkant og skrive ut mindre arbeidsrapporter. Flere av lydopptakene/ videopptakene ble transkribert.

Disse møtene på «på-tvers-arenaene» var gode til å bedre forstå læringsprosessene i bærekraftarbeidet. Når aktørene selv sier at visse arenaer er viktige for refleksjon og erfaringsdeling, er det vår oppfatning at disse arenaene også bør kunne være interessante for oss forskere. Vi ønsket å fordype vår forståelse av bærekraftarbeidets utvikling i de deltakende folkehøgskolene, og sammen med skolene, søke etter de til enhver tid beste handlingsalternativer – det vi både i rapporten her og i arbeidet sammen med skolene omtaler som «lurt» å gjøre videre.

På denne bakgrunn forsøkte vi å bruke mer bevisst det vi kan kalle for *små feltarbeider* på konferanser, samlingene og møter, samt der deltakernes ulike erfaringer og perspektiver møttes i mer uformelle rom. En av de små metodene kan vi kalle *samtaler i forbifarta*. Dette er de små samtalene, som initieres uten de store forberedelsene forut for møtet. Som forsker har man alltid noen tanker lenger framme i pannelappen enn andre. I spontane samtaler forsøkte vi å fordype vår innsikt i ulike sider ved prosjektet, få fram bedre nyanser, lete etter noen røde tråder, etc. Det spontane og uformelle anså vi som viktige aspekter for å få fordypet forståelse av prosessene og de valg aktørene gjorde.

Trender og resultater

En av våre primærkilder til kunnskap om hva skolene gjør, hva de lærer og hvordan de arbeider med prosjektet, er GLL-rapportene. GLL- metoden ble valgt som en slags stige for å kunne komme lettere på dette glasstaket av egne erfaringer. Gjennom skriving etter denne metoden ligger det en «tvang» om å reflektere rundt det man gjør, og en tvang om å omsette det man har lært til direkte handling. Vi ser at denne stigen opp til glasstaket har fått gjennomslag i prosjektet, og at den har hjulpet mange å sortere og kategorisere mylderet av erfaringer i prosjektet. Og denne stigen er som stiger ellers; man kan både klatre opp på det gjennomsiktige taket, og man kan klatre ned igjen til virkeligheten når man fra takposisjonen har sett at det finnes forbedringsmuligheter og nye veier fram mot målet.

Oppe på dette glasstaket har vi sett at prosjektet har fått kraft fra den sterke folkehøgskolekulturen og at det har blitt båret fram på solide og erfarne 150-årige skolevinger. Vi tror at

prosjektets suksess, for det er en suksess sett ut fra aktørenes mange fortellinger gjennom rapporter og møter, på mange måter kan forklares med referanse til dannelsesidealet som har preget folkehøgskolen opp gjennom årene.

GLL-rapportene gir uttrykk for glede og takknemlighet over å ha fått den unike sjansen til å få delta i dette prosjektet. Takksigelsene er mange fra alle aktørgrupper, ikke minst fra dem det gjelder; elevene. Vi ser også gode spor av entusiasme, glede og læringslyst i møtet med ny kunnskap fra forelesere og innledere, og fra egne handlinger/prosjekter. Vi har flere steder i sluttrapporten konkludert med at prosjektet på generell basis har vært meget vellykket, ikke minst fordi så mange unge mennesker har fått ny kunnskap om bærekraftproblematikken, ny kraft til å gjøre en ekstra innsats selv i skole og i hjemmet, i sitt nærmiljø og senere på den kommende arbeidsplassen. Det er en stor gruppe ungdommer som gjennom dette prosjektet går ut i samfunnet med bærekraftfanen høgt hevet. Og ikke bare det: I tillegg til å argumentere for, og spre kunnskap om saken, har de også fått troen på å gjøre de små viktige tingene i egen hverdag, og går dermed foran som eksempler og modeller for andre. Når vi konkret spør de unge deltakerne om hvordan de ser sin egen innsats i framtiden, har de, med basis i erfaringene fra egen skoletid (i prosjektet), klare forventninger til at de skal kunne bety en positiv forskjell. Gjennom den empiri vi har fått inn gjennom prosjektet hersker det liten tvil om at erfaringene som er gjort, og kunnskapene som er høstet, har satt sterke og varige spor:

«Jeg kan så klart ikke forandre verden alene, men jeg kan forandre meg selv. Av det kan jeg faktisk påvirke andre og skape ringvirkninger. Det handler mye om å tro på seg selv og ikke tenke at det ikke er noen vits»
(Elevdeltaker 2016-17).

Miljøledelse

Miljøledelse i vår kontekst handler om at rektorene peiler elevene inn på et spor som er romslig nok til at de kan ta utgangspunkt i nettopp egne interesser og være kreative i sitt engasjement. I dette ligger det blant annet å ta bærekraftbegrepet og oversette det inn i de linjefagene og temaene som skolene tilbyr elevene. Flere skoler har gjort nettopp dette, og det er på mange måter disse skolene som kanskje har hatt best utbytte av prosjektet. De har adressert bærekraft i teaterlinjer, i idrettsfag, i designfag og på skolareiser. De har invitert elevene til å utforske hva som er bærekraftig, med utgangspunkt i fagene som elevene har valgt selv og som de interesserer seg for. I tillegg har kjøkkenpersonale, internatledere og vaktmestere lagt til rette for at elevene også opplever hvordan de

kan utforske og ta bærekraftige valg i sitt øvrige liv på skolen. Å lære seg bærekraftige liv handler om å legge til rette for bærekraftige alternativer i alt hva vi gjør i hverdagen: bærekraftige liv er ikke noe man lever separat fra det «normale» liv.

Å legge disse rammene for elevengasjement er en viktig del av miljøledelse. Det innebærer at ledelsen har tatt et valg om at vår skole er en skole som setter bærekraft på dagsorden – i både undervisning og drift. Å overlate dette til elevens mulige engasjement, uten å gi dem disse rammene og forventningene blir, slik vi innså etter hvert, en misforstått måte å sette elevene i sentrum på.

Det å jevnlig kunne bringe erfaringer til torgs i egen skole rundt arbeidet har og, ikke helt uventet, vist seg å være en av suksessfaktorene i prosjektet. Noen har klart å løse rom- og tidsklemmene med å legge inn effektive dialoger i de små mulighetsnisjene i hverdagen, som man alltid finner flere av. For eksempel er lunsjtid og lunsjmøter blitt til svært nyttige læringsrom ved en av skolene. Rektor ved en skole uttrykte at dette møtet fikk stor innvirkning på prosjektets utvikling ved at det spredte seg nye positive «tankeringer» blant ansatte og elever. Vi ser av rapporter, samtaler og møter vi har hatt med skolene i prosjektperioden at aktørene nesten alltid finner slike rom når man først aktivt søker, og etter å ha forstått læringsrommenes verdi i utviklingsarbeid.

Tid er også i dette prosjektet en kritisk faktor, og mye står og faller med hvordan skolene lykkes i å finne tid til arbeidet. Når noe nytt skal inn, må som regel noe annet og gammelt ut. Det er grenser, selv for store entusiaster, som vi forresten finner mange av i folkehøgskolen, når det gjelder å få tid til nye tanker man brenner for, uten at systemet beveges og endres en smule.

Vi ser konturene av, og tidvis klare indikasjoner på, at denne generelle kunnskapen om ledelsens betydning i utviklingsarbeid fullt ut også gjelder i dette prosjektet. Der vi finner rektorer som tar et krafttak sammen med sine medarbeidere, og aktivt søker organisatoriske og kulturelle løsninger på problemer som melder seg underveis, er det gode grunner til å ha høye forventninger om å finne de største positive klumpene av «erfaringsgull». I motsatt fall, der rektorene har distribuert oppgavene og frikoblet seg selv fra arbeidet, er sjansene betydelig mindre for å finne dette gullet. Når dette er sagt, har vi likevel eksempler i vårt materiale på at aktørene ved flere av skolene, uten en aktiv og engasjert rektor i spissen, har fått fram meget spennende og fine resultater av prosjektarbeidet. Dette kan muligvis et stykke på vei forklares i den frihets- og tillitskultur som peger folkehøgskolene. Men som generell

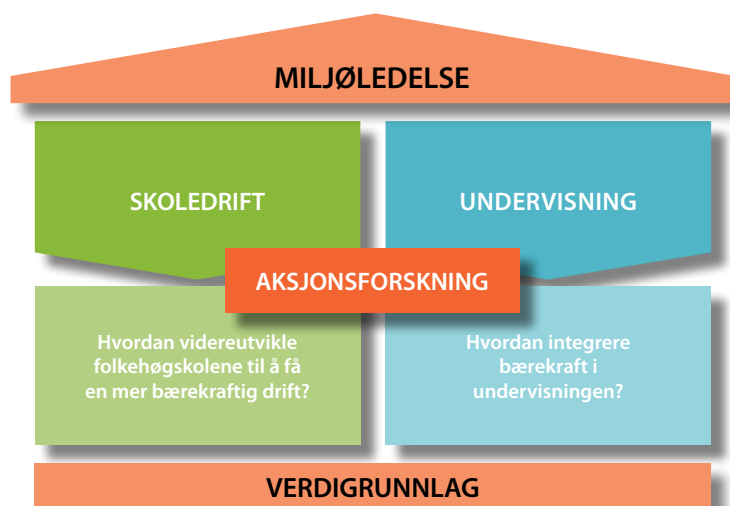
ansats gjelder det fortsatt at det blir aller best når alle parter drar lasset sammen, og i samme retning. Og at rektor både går foran og trekker, stiller seg bak og dytter og går midt i sin profesjonelle flokk. De gode, organiserte læringsmøtene, der alle «forteller seg selv», og der de får være eksperter blant kollegaer og andre aktører på sine egne erfaringer, må ha legitimitet fra ledelsens side. Størst legitimitet får slike møter når topplederen deltar selv og viser genuin interesse for hvordan arbeidet går generelt og hvordan man stadig skal kunne forbedre vilkårene for optimal læring.

Miljøledelse er avgjørende for å få til en målrettet omstilling til bærekraftige folkehøgskoler. Det kan ha betydning for skolenes omdømme. Det kan ha noe å si for motivasjonen til de ansatte og elever og deres stolthet over hva skolen får til, og det er det flere skoler som gir uttrykk for: «I fjor ble prosjektet

«tredd nedover hodet» på kjøkkenpersonalet, med begrenset suksess. I år har kjøkkenet selv funnet en løsning. Ut fra dette har vi lært at de som står nærmest tiltakene ofte har de beste løsningene, og at eierskap er viktig. Prosjekter man får «ordre» om å gjennomføre, er mindre motiverende enn prosjekter man selv har vært med å utvikle.»

Fra å oppleve en lav respons på temaet miljøledelse i starten av prosjektet, opplevde vi på siste store prosjektsamling at rektorer selv løftet viktigheten av ledelsens involvering, styring og miljøledelse som avgjørende for å lykkes med prosjektet:

«Bærekraft må jevnlig opp på agendaen. Når ledelsen og staben står samlet om prosjekter, er det mye enklere å få gjennomført bærekraftige tiltak. Det er også helt essensielt å være tilstede for elevene, motivere og følge dem opp.»



Verdigrunnlag, praksis og miljøledelse i "Folkehøgskolehuset": Miljøledelse anvendes i både skoledrift og undervisning, som begge hviler på skolenes verdigrunnlag. Aksjonsforskning er valgt som pedagogisk strategi for endringsprosesser. Vinje, 2015

Bærekraft i aktiviteter og drift på skolene

Når vi leser GLL- rapportene ser vi at det har vært et stort mangfold av tiltak og kreativitet i aksjonene på skolene. Det er mange eksempler på gjennomførte tiltak, aksjoner, men det kan se ut som en del skoler med fordel kunne ha hatt litt mer fokus på refleksjon. Aksjonene som har vært konkrete og ikke for vidløftige, har vært de enkleste å gjennomføre og har skapt størst engasjement. Det har vært flest aksjoner med miljøperspektiv. For å formidle budskapet har elevene brukt kunst, kultur, lek og konkurranser som hjelpemidler. Det har vært laget

skulpturer og bilder, filmer og fortellinger, teater og sketsjer, dikt og sanger, quiz og spill. I det hel tatt har kreativiteten vært stor, som den pleier på folkehøgskolen.

Her er noen eksempler på tema skolene har fokusert på: Redusert kjøttforbruk, redusert matkasting, selvberging, lokalmat, lagning av mat fra grunnen av, rettferdig og økologisk mat, etisk og redusert forbruk, byttearrangement, redesign og reparasjon av utstyr, redusere bruk av produkter som er miljøskadelig, redusert bruk av engangs og plastemballasje, utstyr til utlån,

bærekraftige forestillinger, kildesortering, kompostering, søppelrydding i strandsone, sosialt miljø på skolen, redusere mobilbruk, tiltak for innbyggere i lokalsamfunnet, mer miljøvennlig reising og energi- og vannsparing. Elevene har fått være med på å starte mange av disse tiltakene og det har bl.a. bidratt til økt kunnskap og læring, noe dette sitatet illustrerer godt:

«Jeg har hørt om miljø og energi på ungdomsskolen og på videregående. Det har gått inn det ene øret og ut det andre. Nå når jeg har vært mer «hands on», har dette festet seg i meg på en annen måte».

I mange av tilfellene har de testet ut tiltakene ved bruk av metoder i aksjonsforskning- og aksjonslæring. I andre tilfeller har de bestemt at slik gjør vi det på vår skole, og satt i gang f.eks. energisparingstiltak eller innført mer bruk av plantekost på kjøkkenet allerede før elevene starter skoleåret. Her har det likevel, for mange skoler, vært viktig å formidle til de nye elevene hvorfor skolen er organisert på en bærekraftig måte.

Det tar tid å endre vaner og få på plass gode systemer. I så måte er to prosjektår ikke lang tid, særlig med tanke på at skolene

får nye elever hvert år. Likevel har vi sett at projektskolene har beveget seg i en mer bærekraftig retning, noe sitatet under, fra en av skolene, illustrerer godt:

«I 2 år har folkehøgskulen vore ein del av prosjektet «Bærekraft og Aksjonsforskning i Folkehøgskulen». Når me no reflekterer over det, kan me tydeleg sjå at noko har endra seg. Ved å bli påminna om at det er tid for samling eller innlevering av rapport, er det lett å tenke at tida har gått altfor fort og at me ikkje har hatt tid til å gjere så mykje. ...Samstundes vert ein obs på at ein faktisk har endra litt måten å tenke på, og at det pregar vala ein tek i det daglege.»

I hovedrapporten kan man lese mer inngående om de tiltak og aksjoner som er satt i gang gjennom prosjektet, og samlet sett er det svært mange tiltak. Og nettopp det er viktig – troen på at mine små eller store bidrag utgjør en større forskjell.

Vi ser også i GLL-rapportene fra skolene at mange formidler planer for kommende skoleår og hvordan bærekraft skal ha et fokus videre. Det tar tid å forandre, og nå sier skolene at det er viktig å fortsette å la ballen rulle og bygge på de erfaringene de allerede har gjort seg.

Ambisiøse intensjoner?

Prosjektet startet med ambisiøse mål: Bærekraft skal være en integrert del i undervisning og aktiviteter på alle landets folkehøgskoler. Målet videre var å styrke og videreutvikle miljøledelse i folkehøgskolens drift og husholdning. Gjennom prosjektet skulle vi utvikle kunnskap om pedagogiske prosesser som best fremmer engasjement og læring for bærekraft, med særlig vekt på aksjonsforskning og aksjonslæring.

Målene for et godt prosjekt skal være ambisiøse. De skal uttrykke vilje til å gjøre noe grenseoverskridende i forhold til eksisterende praksis og virksomhet. I bærekraftsaken er det også all mulig grunn til å sette mål som, om de realiseres, kan flytte praksis i positiv retning. Siktet vi for høyt? Lot vi oss forføre av den iver, entusiasme og glød, som spennende møter mellom representanter for to framtrepende organisasjoner kan avstedkomme, til intensjonsformuleringer som ikke kunne få festepunkter i realitetenes verden? Ved første tilbakeblikk, fra der vi nå står, ser vi gledelige tegn på at vi er på vei mot å realisere disse krevende målene.

Er virkelig bærekraftsspørsmålene i ferd med å få en integrert posisjon i folkehøgskolene? For det første er over halvparten av alle landets folkehøgskoler med i prosjektet, på frivillig basis. For det andre har vi registrert god kommunikasjonsflyt samt formidlingskraft fra de deltakende skolene til de øvrige. Bærekraftig utvikling er et tema i tiden, og det er heller ikke slik at folkehøgskoler, som ikke er med i prosjektet, ikke er opptatt av disse spørsmålene. Bærekraftsaken bæres fram til enkeltmennesker og organisasjoner på mange slags vinger i dag. Slik sett har prosjektet representert noen av disse vingene som bærer budskap og forventet handling med seg.

Vi har også lært at folkehøgskolene er en organisasjonsfamilie med tette bånd, der informasjon om ulike virksomheter flyter

og flyttes godt og effektivt. Og da er det jo ikke å forundres over at det største forsknings- og utviklingsprosjektet til nå i denne organisasjonen skaper interesse, og at alle medlemmene i denne familien ønsker å lære hva prosjektskolene har gjort, lært og hva de mener er lurt å gjøre annerledes og enda bedre. Det finnes betydelig interesse for saken, og det er opp gjennom årene etablert en rekke møtesteder og knutepunkter for aktørene der informasjon, ny kunnskap og reflekterte meninger, og argumenter flyter mellom skolene.

Vinger er viktige, men like viktige er røtter. Finner vi både gode røtter og sterke vinger, har vi også store forutsetninger for å lykkes med det vi setter oss fore. Bærekraftsaken har sterke og gode røtter, selv om de ikke er så veldig gamle. Det samme har folkehøgskolen. Deres røtter er gamle, sterke og seige og har vist seg å bringe opp kraft til stamme, grener og bladverk opp gjennom tidene. I dag står kanskje også folkehøgskolen sterkere enn på mange år. Når to slike sett av sterke røtter, som også har mange fellestrekk, får sjanse å vokse opp i samme matjord (prosjekt), registrerer vi en styrke og vekstkraft. Dette tror vi kan være noe av den grunnleggende forklaringen på at dette prosjektet har fått så mange gode resultater på forholdsvis kort tid.

Spesielt gledelig er de indikasjonene vi har fått på at *prosjekt-erfaringene har bidratt til å redusere elevenes avmaktsfølelse*, som blant annet den mediale omtalen av miljøproblemene i verden skaper. Observasjonene her bekrefter forskning i grunnskolen og den videregående skolen, der vi har konstatert samme fenomen; aksjonslæringen reduserer avmakt og skaper følelse av at de unge har makt over eget liv, og at deres hverdagsvalg- og handlinger kan bety en viktig forskjell. Vi betrakter disse funnene som særdeles oppløftende og viktige for framtidig arbeid med bærekraft- og miljøsaken.

«Det har vært gøy med et år med fokus på bærekraft, jeg har lært mye. Det var noe helt annet enn et foredrag der du satt og følte at du ikke kunne gjøre noe. Man fikk en følelse at det var gått så langt i utfordringene vi står overfor globalt at man nesten bare kunne gi opp.

Det er viktig å ikke henge seg fast i problemene alle generasjoner har hatt før oss, men heller finne løsninger. Jeg ønsker mer fokus på løsninger, det er gøy å vite at man kan gjøre en forskjell. Hvis elevene kan få kjenne på det, vil det skape en bølge av engasjerte elever, folk som føler at de kan være med å bidra til endring.»

(Elevdeltaker 2015-16)

Bare slutten - på starten!

Prosjektet er utvilsomt slutt. Men et prosjekt er jo egentlig starten på noe man håper skal bli til en ny vei, en vei som fører oss et bittelite stykke i en ny og bedre retning. Er vi så ved slutten på noe, eller ved begynnelsen på en ny start? Dette prosjektet skal avsluttes, men det skal ideelt skape startvilkår for nye bærekraftige utviklingsprosesser. Konklusjonen må derfor bli et både og, med vekt på en ny giv for en ny bærekraftig tid. Vi kan både foreta verdiopptelling ved prosjektslutt, og vi kan tenke noen tanker ved starten på noe nytt og enda bedre.

Vi kjenner oss overbevist om at vi alle; Framtiden i våre hender, Folkehøgskoleorganisasjonene, og de deltakende prosjektskolene har bidratt til at vi nå står ved starten til nye spennende folkehøgskoleår for bedre bærekraftig utvikling. Optimismen vår er bygd på erfaring og empiri innsamlet via varierte metoder gjennom hele prosjektperioden. Vi ser gode tegn på at spredningen fra dette prosjektet vil være betydelig, ikke bare innad i de 45 deltakende folkehøgskolene, men i hele folkehøgskolen. Vi tror også, selv om det er her foreløpig mer tro enn viten, at det er grunn til å håpe at dette arbeidet vil kunne ha positiv smitteeffekt langt utenfor skoleslagets grenser. Vi tror at den positive smitten vil kunne være virksom i lang tid fremover ved at elevene, som har vært med i dette arbeidet, bærer ideene og erfaringene med seg til ny utdanning, og inn i senere yrkesliv. Vi tror det fordi aktørene selv sier det i GLL-rapportene, i samtaler med oss fra referatførte møter, og overalt der dokumentasjonen for disse positive utsagnene om prosjektets verdi ligger lagret.

Skolene som har vært med på denne prosjektreisen har brukt tid og energi, formulert mål og planer for sitt lokale arbeid, gjennomført arbeidet ut fra definerte problemstillinger, samlet, kategorisert og evaluert prosesser så vel som resultater, skrevet

rapporter og formidlet tanker og refleksjoner. De forteller at utbyttet av arbeidet i sum har balansert positivt med innsats, merarbeid og sosiale kostnader. Når vi finner slik balanse, har vi også godt håp om at bærekraftarbeidet har fått oppadstigende varmluft under sine handlingsvinger, og at de vil fortsette der prosjektet sluttet. Men mer enn det: Vi tror at suksessen er resultatet av miljøbevisste ledere og lærere, kjøkkenpersonale, vaktmestere og ikke, minst, elevene. For oss som har ledet og deltatt i mange forsknings- og utviklingsprosjekter opp gjennom årene, i mange ulike skoleslag og virksomheter ellers, utmerker dette prosjektet seg ved at aktørene fra første dag tok så engasjert og entusiastisk imot utfordringene det er å få et nytt barn i familien, et barn som skal stelles og gis omsorg, der det er mange barn fra før av som krever sitt.

Vi minnes møter med skoler, der rektorer lyttet oppmerksomt til sine medarbeidere, som var positivt innstilt, men som også pekte på en del åpenbare problemer og barrierer med prosjektet, og som etter noen runder med sine medarbeidere konkluderte med at selv om det er vanskelig, tar vi utfordringene og regner med å finne gode løsninger underveis. Vi tenker på lærere som i startfasen var usikre på om de hadde rektors fulle bifall, men som ble med fordi man stolte fullt og fast på sin leders gode dømmekraft og ut fra erfaring forskotterte rektors støtte. Vi har gjenfortalt til hverandre, på prosjektmøter og andre sammenkomster, enkeltpersoners innsats og styrke. Ikke minst har vi fortalt veilederes arbeid, som noen ganger har båret en tung bør underveis, men som aldri ga opp håpet om å få andre med på å dra dette viktige framtidslasset som bærekraftsaken er for oss alle, og ikke minst; at de fikk rett i sin drøm om å gjøre en positiv forskjell.



Læring som bæredygtig udvikling i de nordiske folkehøjskoler

Den nordiske folkehøjskole repræsenterer et unikt rum til at lære om, diskutere og ikke mindst konkretisere bæredygtig udvikling. Først og fremmest er folkehøjskolen, som den findes i de nordiske lande et rum hvor der læres, i samspil med historie, samtid og den fremtid vi gerne vil bevæge os ud i. Bæredygtig udvikling er på mange måder et naturligt aktuelt fokus for folkehøjskolerne, men også et fokus der byder på udfordringer og rig mulighed for at fare vild i begrebslabirinten.

Som denne rapport viser, så er meget sket. Mange initiativer er blevet søsat og tusindvis af elever har stiftet bekendtskab med bæredygtig udvikling som et centralt begreb de vil tage med sig i videre uddannelses og jobforløb.

En ting er at vide noget om hvad der kan skabe grundlaget for en bæredygtig udvikling, noget andet er at insistere på at dette altid er i udvikling og derfor altid vil kræve læringsprocesser. "Læring for bæredygtig udvikling" er et godt udgangspunkt, men i folkehøjskolerne er det også muligt at forstå at "læring som bæredygtig udvikling", er den eneste mulighed for at kunne navigere i den fremtid vi har så dårlig adgang til, men som vi samtidig fæstner al vores tro og tillid til. En bredere

forståelse af bæredygtig udvikling og læring, som to uadskillelige begreber kan også være med til at modvirke den kedelige tendens der kan være til at indsigte i klodens, økonomiens eller samfundets til tider beklagelige tilstand kan føre til individuel afmagt og mangel på lyst til at handle og ændre den verden vi lever i.

I denne rapport tales om den positive forskel projektet har gjort for de unges bevidsthed omkring bæredygtig udvikling, men samtidig også formået at mindske afmagtsfølelsen og sikre at eleverne går videre med mod på at gøre en forskel. At bekæmpe den simple kortslutning; at når problemerne er globale kan individet ikke gøre noget, er måske den mest centrale pædagogisk og læringmæssige pointe der kan udledes af projektet. Som individ er der altid rum til at tænke og handle, specielt igennem stærke og kritiske fællesskaber. Når afmagten bekæmpes og elever kan skabe rum til at tænke, og handling ikke er nogen lille opgave, og når det som i dette projekt lykkes, er det både en opfyldelse af folkehøjskolerne historiske og aktuelle kerneopgave, og peger frem mod en folkehøjskole der fortsat vil være med til at forme generationer af unge og deres verden i retning af en bæredygtig udvikling.

Jonas A. Lysgaard

Lektor i uddannelse og pædagogik ved Aarhus Universitet, Danmark



Aktører i prosjektet

Deltakerskoler

Under følger en oversikt over alle folkehøgskolene som har deltatt i prosjektet, enten begge prosjektårene, eller det første eller andre året. Pilotkolene, som også var med begge prosjektårene, er merket med uthevet skrift.

Agder folkehøgskole

Borgund folkehøgskole

Buskerud folkehøgskole

Bømlo folkehøgskule

Danvik folkehøgskole

Elverum folkehøgskule

Fana folkehøgskule

Folkehøgskolen Nord-Norge

Folkehøgskolen Sørlandet

Fosen folkehøgskole

Fredly folkehøgskole

Grenland folkehøgskole

Hadeland folkehøgskole

Hallingdal folkehøgskule

Harstad folkehøgskole

Haugetun folkehøgskole

Holtekilen folkehøgskole

Hurdal Verk folkehøgskole

Høgtun folkehøgskole

Idrettsskolen Numedal folkehøgskole

Jeløy folkehøgskole

Jæren folkehøgskule

Kristiansand folkehøgskole

Lofoten folkehøgskole

Manger folkehøgskule

Molde folkehøgskole

Namdals folkehøgskole

Nordhordland folkehøgskole

Nordmøre folkehøgskole

Pasvik folkehøgskole

Peder Morset folkehøgskole

Ringerike folkehøgskole

Risøy folkehøgskole

Rødde folkehøgskole

Rønningen folkehøgskole

Sagavoll folkehøgskole

Seljord folkehøgskule

Skiringssal folkehøgskole

Sogndal folkehøgskule

Solborg folkehøgskole

Stavern folkehøgskole

Sund folkehøgskole

Sunnfjord folkehøgskule

Sunnhordland folkehøgskule

Voss folkehøgskule

Medlemmer av prosjektgruppa i løpet av prosjektperioden 2014-2017

Prof. Tom Tiller (vitenskapelig leder)

Astrid Bjerke (Framtiden i våre hender)

Brita Phuthi (Folkehøgskolerådet)

Kristine Lindberg (Framtiden i våre hender)

Kristine E. Morton (Folkehøgskolerådet)

Marie Wiland (Noregs Kristelige Folkehøgskolelag)

Sindre Vinje (Folkehøgskoleforbundet)

Øyvind Hansen (Framtiden i våre hender)

Styringsgruppa for prosjektet

Christoffer Ringnes Klyve (Framtiden i våre hender)

Odd Arild Netland (Folkehøgskolerådet)

Materiale utgitt av prosjektet

Ressurshfte (oktober 2015)

Pilotrapport (februar 2016)

Videoforedrag av prof. Tom Tiller om aksjonsforskning og aksjonslæring (2015)

I tillegg flere mindre omfattende ressurser som ressurser til forarbeidsdagene på folkehøgskolen, Power Point-presentasjoner, materiale til konferanser og kurs etc.

Prosjektstøtte:

Bergesenstiftelsen

Sparebankstiftelsen DNB



SPAREBANKSTIFTELSEN DNB



BERGESENSTIFTELSEN

Litteraturliste

Eriksen, T. L. (2012). *Fattig og rik i samme verden*. FN-sambandet.

Fullan, M. (2014). *Å trekke i samme retning*. Oslo: Kommuneforlaget.

Grimsgaard, T. og Klein, J. (2017). *Utdanning for bærekraftig utvikling – hvem, hva, hvor*.

Et hefte utgitt av RORG-samarbeidets UBU-avdeling.

Kalleberg, R. (1992): *Konstruktiv samfunnsvitenskap*. Rapport nr. 24. Institutt for sosiologi. Universitetet i Oslo.

Stoknes, P. E. (2015). *What We Think About When We Try Not To Think About Global Warning*. Chelsea Green Publishing.

Folkehøgskolene

Øvre Vollgate 13

Pb. 420 Sentrum

0103 Oslo

Telefon: 22 47 43 00

www.folkehogskole.no

E-post: post@folkehogskole.no

facebook.com/folkehogskolene

Kontakt Folkehøgskolene for bestilling av rapport.

Framtiden i våre hender

Mariboegate 8

0183 Oslo

Telefon: 22 03 31 50

www.framtiden.no

E-post: post@framtiden.no

facebook.com/framtidenivh

Design: Magnolia design as

Trykk: Fladby as

Tykket på svanemerket papir



«I oppstarten av dette prosjektet så skapte vi en gnist. Jeg har alltid tenkt gjennom livet at hvis jeg har sjansen til å gjøre en forskjell, så vil jeg gripe den. Og den gnisten fikk jeg av oppstarten her, så allerede fra starten så tenkte jeg at her kan jeg gjøre noe annet enn det jeg har gjort så langt i livet. Her kan jeg starte på noe nytt, og jeg kan til og med gå så langt som å si at for noen så kan dette være meningen med livet deres. Det er egentlig det å åpne opp for nye ting og å ville gjøre en endring som gir mening. Jeg tror at alle innerst inne egentlig har en gnist. Det gjelder derfor å kunne ta tak i denne gnisten. Da tror jeg nesten alle kunne være aksjonsforskere.»

Prosjektelevdeltaker skoleåret 2014-15

folkehøgskolene

 **Framtiden**
i våre hender